

За всю 200-річну історію Львівської політехніки з-поміж близько 60 очільників був чи не один-єдиний, який, приймаючи у своєму довжелезному робочому кабінеті незнайомого відвідувача – абітурієнта чи кандидата на посаду викладача – стискав у шухляді стола рукоятку пістолета. Це Стефан Ямпольський, а за його вікном – повоєнна епоха Сталіна, з усім, що з цього випливає.

Зі Стефана Ямпольського починалися повоєнні зміни Львівської політехніки

Цією книгою із символічною, як про сталінські часи, назвою "З пістолетом у шухляді. 1944–1953: час Стефана Ямпольського у Львівській політехніці" завершується "ректорське п'ятикнижжя" – проєкт з історії Львівської політехніки, мета і завдання якого розповісти про керівників-політехніків радянського періоду і початків Незалежності України. Рухалися від 1990-х і вглиб до 1940-х: першим побачив світ життєпис Юрія Рудавського (1991–2007), а далі – Михайла Гаврилюка (1971–1990), Григорія Денисенка (1963–1971) та Миколи Максимовича (1953–1963). Каденції кожного з ректорів – це окремий період, зі своїми вимогами, викликами і завданням й специфічними "претензіями" до тих, кому випало тоді жити. Але на всіх відтинках розвитку університету всім його керівникам була притаманна важлива риса – розуміння, що таке високий дух Львівської політехніки. І це розуміння пере-

Юрій БОБАЛО, ректор
Національного університету
"Львівська політехніка"

давалося від політехніка до політехніка — усім, хто приходив у ці стіни вчитись і працювати.

Й ось завершальна постать серії — Стефан Ямпольський, 52-й ректор (директор) в історії Львівської політехніки. Період, коли йому випало керувати у Львові закладом вищої освіти — з 1944 по 1953 рік — є одним з найскладніших для висвітлення, адже за сталінським фасадом, в атмосфері, просяклій компартійною ідеологією, треба розгледіти те основоположне, конструктивне, що було стрижнем Львівського політехнічного інституту, — підготовку висококваліфікованих інженерних кадрів, становлення повоєнної вищої школи, розвиток науки. І сьогодні, послідовно провадячи справедливую декомунізацію у звільненій від російського "братерства" Україні, важливо не допустити нових "білих плям". Нам корисно проговорювати все, що відбувалося на будь-якому відтинку історії Львівської політехніки, а особливо в дуже складні для України часи. Отже, розповісти про керівника ЛПІ, коли в СРСР панувала тиранія Сталіна, — визнати цінними всі сторінки історії Національного університету "Львівська політехніка".

"Період Ямпольського" в ЛПІ дослідники називають "часом значних змін і трансформацій", зумовлених, з одного боку, важкими наслідками німецької окупації Львова, а з другого — остаточним входженням західноукраїнських земель до складу Радянського Союзу, розривом із традиціями австрійського та польського періодів і впровадженням радянських підходів до організації освітнього й наукового процесів. У 1940-х Львівську політехніку радикально інтегрували в радянський освітній простір, і довелося вирішувати проблеми, пов'язані з відновленням та повноцінним розвитком інституту. Зруйнована або розкрадена під час війни матеріально-технічна база, обмаль навчальних і науково-дослідних приміщень, недостатнє фінансування — виклики, перед якими опинився у Львівському політехнічному інституті 38-річний східняк Стефан Михайлович Ямпольський. Катастрофічно бракувало кадрів: професори, викладачі у 1945—1946 роках масово виїжджали до Польщі, бо не бачили для себе майбутнього в СРСР — "где так вольно дышит человек"... Та молодому директору вдалося до кінця 1940-х розв'язати проблеми на рівні, потрібному для виконання нагальних завдань. Це відображено у багатьох архівних документах щодо діяльності інституту в перше повоєнне десятиліття. Наприклад, на початку 1950-х в одному з протоколів засідання Вченої ради ЛПІ зафіксовано: Львівська політехніка за окремими показниками випереджає Київський політехнічний інститут.

С. М. Ямпольський надавав великого значення розвитку науки, тож заохочував викладачів братися за науково-дослідну роботу, вважаючи її невіддільною частиною педагогічної діяльності. Він прагнув перетворити заклад вищої освіти на потужний науковий центр усього західного регіону і, як довідуємося з різних джерел, використовував свої потужні зв'язки у можновладних кабінетах, щоб досягнути поставленої мети. Підприємства Львова і Західної України тісно співпрацювали з кафедрами інституту, його лабораторіями. У великому переліку – завод автонавантажувачів, локомотивно-вагоноремонтний, арматурний, інструментальний заводи, з виробництва скла, панчішна фабрика та ін. Львівський політехнічний інститут під керівництвом Стефана Ямпольського забезпечував якісними інженерними кадрами повоєнну відбудову країни. І це треба побачити крізь ідеологічні нашарування сталінського лихоліття.

Публіцистичні пошуки супроводжувала удача: встигли записати спогади двох львівських політехніків – Вадима Адольфовича Големба, Йосифа Михайловича Петровича. Вони називали себе "останніми з могікан", бо були з тих небагатьох, хто знав особисто Ямпольського у львівський період його кар'єри. Цінним є й те, що авторка книги познайомилася з молодшим сином директора ЛПІ – Юрієм Стефановичем Ямпольським, педагогом і науковцем, багаторічним проктором Одеського політехнічного інституту.

Ці живі свідки "епохи Ямпольського" пішли в засвіти, але розказане ними зберігатимуть бібліотечні фонди Національного університету "Львівська політехніка". І хтось колись із майбутніх політехніків (та й не тільки політехніків) прочитає свідчення професора Й. М. Петровича: "Ямпольський займався підготовкою інженерної еліти для заходу України. У Львівській політехніці залишив по собі добрий спадок і прагнув, щоб усі переймали його досвід роботи у Львові. Практичність, рух, енергія – у цьому був неперевершений. Страшенно любив, щоб усе працювало, гуло, щоб його команда перемала й зберігала переможні позиції".

Чи ось такий експресивний штрих, який додає портрету Ямпольського чесності: "Він був надзвичайно прорадянський, прокомуністичний. І в цьому нічого дивного – інакше б не став тим, ким став. Ширяться легенди, що директор Львівського політехнічного інституту в гострих ситуаціях витягав з шухляди пістолет і стукав ним по столу. Така була епоха. Стефану Михайловичу доводилося вирішувати за

день море питань, зокрема прикрих, неприємних... Він ішов напролом у партійні органи, в ради всіх рівнів, вічно щось узгоджував, "продавлював". Скажімо, завзято "вибивав" більше гуртожитків, адже в тих, які Політехніка мала, у кімнатах мешкало по 20 студентів. Ви тільки уявіть! Страхіття! А де студентів жити?! Щоб винайняти квартиру, треба не знати які гроші. І, можливо, траплялися якісь недоречності, перегини з боку директора. Може, тепер з відстані багатьох десятиліть можна щось недобре закинути йому. Та часів не вибирають... Знаємо, що у сталінські роки інститут зрусифікували. Таке в Україні було скрізь. Та все ж російськомовний Ямпольський в душі почувався українцем. Подивіться: на фото у Вікіпедії він у вишитій сорочці – вишиванкою наприкінці свого шляху він зізнався, що є українцем".

Батьки С. М. Ямпольського все життя прожили в українському Ізюмі, на Харківщині, у місті, яке з 2022 року Збройні сили України захищають від російських загарбників, від рашизму – новітнього фашизму. Серед захисників багато воїнів-львів'ян, є й львівські політехніки... Слобожанин Стефан Ямпольський симпатизував Львову, також знав, що таке війна. Як би він переживав розпочату 2014 року російську геноцидну агресію проти України? Тут зайві слова: перед очима – Марсове поле, де поховані наші Герої. Як і кожна людина, яка має серце і совість, не залишився б байдужим, відкриваючи на сайті Університету Книгу пам'яті, присвячену працівникам, здобувачам вищої освіти та випускникам Львівської політехніки, загиблим у війні з російським агресором.

...Ознака "часу Ямпольського" – початок розв'язання нагального питання "життєвого простору" для навчального процесу ЛПІ. З огляду на ті завдання, які стояли перед закладом вищої освіти, зорієнтованим на підготовку кадрів для народного господарства, інституту треба було вирватися з тісноти успадкованих територій та приміщень, і за це взявся "десантований" до Львова директор. Продовжив справу його наступник – М. Г. Максимович. Зрештою, і після них кожен ректор дбав, щоб львівські політехніки мали гідні умови для навчання, науки, розвитку. Про це, зокрема, у спогадах Вадима Големба, якого львів'яни знали як чудового оповідача. Вадим Адольфович вніс у загальну канву тексту особливий настрій – світлий, з дрібною гумору. Він дозволив читачеві зазирнути в кінець 1940-х очима дитини, адже його сім'я мешкала в одному будинку з родиною Ямпольських, і хлопчик приятелював зі старшим сином директора Політехніки Лео-

нідом... Про своє дитинство у Львові, про Стефана Михайловича в неформальному, позаінститутському середовищі також розповів його син Юрій Ямпольський. Він згадає про замах на батька, про тривоги й страхи в сім'ї, і ці свідчення дають розуміння, чому очільник інституту не розлучався з пістолетом.

Життєпис вибудовано так, що читач потрапляє у "крутий заміс часу", в історичний контекст, а не просто оглядає героя книги, ніби скульптуру в музеї. Щоб зрозуміти мотиви і вчинки С. М. Ямпольського, потрібно бачити, на якому тлі розгорталася сюжетна лінія його життя (наприклад, як у його біографію "потрапили" такі імена, як Петро Шелест, Ігор Курчатов і навіть Станіслав Улям)... Звернення до протоколів засідань Вченої ради, гортання сторінок багатотиражної газети "Радянський студент" — також занурення в атмосферу, просякту сталінщиною, і прочитання у текстах підтекстів.

...Під час пошуку матеріалу до книги не обійшлося без "детективних" нюансів. Скажімо, у книгосховищі не могли знайти підшивку "Радянського студента" за 1948 рік — була й зникла. А це особливий для дослідження рік: восени 1948-го "органи" заарештували 24 студентів — львівських політехніків, буцімто за вбивство 30 селян. На суді всі відмовилися від обвинувачення, та все одно кожному присудили по 25 років виправних робіт (цю інформацію дослідив на основі архівних матеріалів КДБ доктор історичних наук, львівський політехнік Богдан Левик). Про що тоді писала інститутська газета? Чому зник зшиток часопису? У стінах Львівської політехніки знайшовся інший комплект газети за 1948 рік, але деякі сторінки зяють дірами — хтось щось завбачливо вирізав з "осінніх" номерів.

Звучать у "львівській" книзі й одеські мотиви: після ЛПІ Ямпольський очолював Одеський політехнічний інститут (1957—1965), однак не поривав зі Львовом — досвід міста на заході України переносив у місто біля Чорного моря. Одеським політехнікам є що згадати про свого ректора. Але з Одеси на Стефана Ямпольського один погляд, а зі Львова — інший. І не лише тому, що кожен край має свій звичай. Просто одна річ керувати вищим навчальним закладом на півдні України у хрущовську відлигу, й інша — на "бандерівському" заході в умовах параноїдальної сталінської деспотії. Євген Сверстюк, який у ті часи вчився у Львові, згадавав, що на вулицях все ще було чути постріли, а його однокурсники безвісти зникали з аудиторій та гуртожитків. Це, зокрема, зафіксовано у книзі Радомира Мокрика "Бунт проти імперії: українські шістдесятники".

Згадали Одесу, принагідно зазначимо, що головні українські міста в біографії Ямпольського — Харків, Львів, Одеса, Київ. Він з тих львівських політехників, яких можна назвати "зв'язковими" між регіонами соборної України. Ще й тому за обставин, коли країна бореться за свою територіальну цілісність, розповідь про нього є на часі.

...У контексті життя-буття студентів 1950-років зроблено міс-ток у події сучасної Політехніки. Це, наприклад, стосується проф-орієнтаційної роботи. В одному з номерів студентської газети часів Ямпольського надруковано звернення "До випускників середніх шкіл", кожному факультету відведено окрему шпальту. Нафтовий, будівель-ний, гірничопромисловий, електротехнічний, механічний, геологороз-відувальний, радіотехнічний, силікатний, хіміко-технологічний — всі факультети якнайкраще, творчо популяризують свої можливості у підготовці спеціалістів. Креативність, рух вперед — риси, притаманні сучасній команді Національного університету "Львівська політехніка". Яскрава ілюстрація — Наукові фестивали навесні 2023 і 2024 років, коли кілька сотень учнів старших класів різних шкіл Львівщини завітали до Університету, щоб переконатися, наскільки Львівська політехніка багатоманітна, які перспективні напрями тут розвивають і за якими освітніми програмами навчаються студенти.

...Академік С. М. Ямпольський відомий в наукових колах як серйозний вчений-економіст, у доробку якого багато праць, присвя-чених проблемі науково-технічного прогресу. Про це згадує й Олег Кузьмін, директор Навчально-наукового інституту економіки і мене-джменту Національного університету "Львівська політехніка", про це пишуть ті, хто вчився за підручниками Ямпольського, це зафіксовано в довідковій літературі НАН України. У 1944 році він підготував моно-графію "Питання швидкісного проектування та освоєння нових кон-струкцій в машинобудуванні", у якій зробив спробу комплексно до-слідити основні організаційно-економічні питання щодо створення нової техніки та впровадження її в серійне виробництво. Ця його "піонерська" наукова праця була корисною конструкторам і технологам в умовах переозброєння промисловості й народного господарства у повоєнний період. У 1949 році побачила світ друга фундаментальна монографія С. М. Ямпольського "Швидкісне освоєння нових вироб-ництв", яка також мала велику теоретичну і практичну цінність для промисловості, підготовки наукових кадрів у галузі економіки та організації виробництва на машинобудівних заводах.

Тільки-но фронт відступив, саме С. М. Ямпольський створив у Львівському політехнічному інституті кафедру економіки та організації машинобудування та приладобудування (сьогодні кафедра менеджменту організацій). А вже наприкінці 1944 року на неї почався набір. Формувалися напрями за тематиками; тут навчали майбутніх інженерів-економістів для машино- і приладобудування, і водночас викладачі читали лекції з економіки та організації виробництва для споріднених кафедр усіх технічних факультетів.

С. М. Ямпольський підготував понад 40 кандидатів і 19 докторів наук. Він автор понад 280 наукових праць, які були відомі науковцям інших країн, зокрема Болгарії, Німеччини, Польщі, тодішньої Чехословаччини, а також Китаю. Здобутки українського вченого свідчать не лише про їхню наукову і практичну цінність, а й про створення потужної наукової школи, основні засади якої знайшли розвиток в Інституті економіки і прогнозування Національної академії наук України.

Публіцистичність викладу допомагає вийти за межі енциклопедичної довідковості навіть тоді, коли йдеться про справи наукові. Так, читачеві дають змогу зазирнути за лаштунки академічної спільноти, скажімо, побачити кухню захисту дисертацій і присвоєння вчених звань та наукових ступенів. За "формальним" проглядає неформальне, і це поживляє розповідь.

Зі спогадів тих, хто знав Ямпольського, постає керівник, лідер, налаштований діяти, змагатися, перемагати, долати труднощі й перешкоди. Такі риси завжди були важливі для поступу, розвитку. А сьогодні визначальними для львівських політехніків є цінності – професіоналізм, патріотизм, доброчесність, академічна свобода, прагнення до змін, духовність, традиції. Це ґрунт і опора у важкі роки російсько-української війни, коли всупереч усьому, що пов'язане з нею, команда й далі втілює головну місію Львівської політехніки – навчати висококваліфікованих фахівців, розвивати науку, дбати про світогляд молоді, формувати майбутніх лідерів, і водночас не полишає діяльності, спрямованої на збереження історії Національного університету "Львівська політехніка", усвідомлюючи, що без осмислення минулого не може бути гідного майбутнього.

Юрій БОБАЛО,
ректор Національного університету
"Львівська політехніка"